

Néhány adalék Vitkovicshoz

Dilemmák egyik szerb népdalfordítása kapcsán

Vitkovics Mihály (1778–1829), a 19. század elejének írója, akiről egyik méltatója azt írja, hogy „életművének tetemesebb részével bizonyosan a magyar irodalomhoz kötődhet jobban, de a kor szerb irodalma se mondhat le róla”¹, Egerben született görögkeleti felekezetű szerb családban. Jogászdiplómát szerzett, s felnőttkorában a kor egyik leghíresebb pesti ügyvédjeként tevékenykedett. Közben íróként is ismertté vált a neve; elsősorban magyarul publikált, de szerb anyanyelvén is jelentek meg versei, magyarból készült átdolgozásai és más írásai. Életművének szerb nyelvű részével csak jóval később, születésének bicentenáriuma kiadott válogatott kötetében² ismerkedhetett meg a magyar olvasóközönség. Egyébként a születése óta eltelt csaknem harmadfélszáz esztendőben a hálátlan utókor általában megfélemezte róla, műveinek magyar nyelvű részéből csupán születésének eddigi két, évszázados jubileuma alkalmából adtak ki válogatott köteteket.³ Szerb nyelvű opusának sorsa ennél is sanyarúbb: egybegyűjtött szerb verses és prózai írásai legutóbb a 19. század nyolcvanas éveinek elején jelentek meg Pancsován. (Ez az időpont sem független nyilvánvalóan születésének centenáriumától.) Hogy mi lehetett az oka ennek a felemás viszonyulásnak Vitkovics Mihály–Mihailo Vitković életműve iránt, az minden bizonnyal abban az értékítéletben keresendő, ami egyik kései méltatója mondatában fogalmazódik meg: „Kortársaihoz viszonyítva Vitkovics Mihály sem a magyar, sem a szerb irodalomnak nem volt kimagasló alakja.”⁴ De idézni lehetne egy századfordulós zombori tanárt is, Trencsény Károlyt, aki, miközben kommentálja a dolgozatomban újravizsgálat tárgyává tett Vitkovics-átdolgozást, már magyarázni volt

¹ VUJICSICS 1978. 43.

² VITKOVICS 1978.

³ VITKOVICS 1879., VITKOVICS 1879a., VITKOVICS 1879b., VITKOVICS 1978. és VITKOVICS 1980.

⁴ SZIKLAY 1972. 257.

kénytelen, hogy kicsoda is az a Vitkovics Mihály, s néhány életrajzi adat felsorolása után érdemül mindössze az alábbiakat látta fontosnak megemlíteni: „Az irodalomban főleg szerb költeményeknek magyarra átültetésével szerzett érdemeket.”⁵

Mivel dolgozatom nem foglalkozik Vitkovics életműve egészének értékelésével, az alábbiakban mindössze egyik szerb népdalátdolgozása kapcsán mutatok be néhány adalékot és dilemmát, ami meglátásom szerint más oldalról is megvilágíthatja *Bácskai népdal* címmel közzétett verses szövegének értelmezését.

Még Vitkovics életében (1827) jelent meg az *Aurora* hasábjain a *Bácskai népdal*⁶, a kortárs olvasók tehát Vitkovics saját költeményének tekintették, mint ahogy tette azt egyik kései kommentátora, a bácskai tanító Holczmann Ignác is.⁷ (Holczmann kommentárjairól később.) Vitkovics két esztendő múlva elhunyt, a „hálás utókor” majd csak születésének századik évfordulója kapcsán vállalkozott magyar nyelvű műveinek kiadására Szvorényi József szerkesztésében.⁸ A Vitkovics verses műveit tartalmazó kötet hozza az előbb említett verset is, a mai olvasót azonban meglepi, hogy más címen és (új) alcímmel: *Bácskai regedal. Szerb eredetije 1705-ből*.⁹ Szvorényi a kötetben a szövegek egy részéhez jegyzeteket fűz, érdekes módon azonban arról nem szól, hogy ennek a versnek a címét honnan vette és honnan származik az alcím. Az e verssel foglalkozó irodalomban néhány helyen az olvasható, hogy ezt maga Vitkovics állítja, de ehhez forrásadatot nem adnak.¹⁰ Több forrás azt is állítja, hogy Vitkovicsnak ezt a versét több antológia is közli, de lelőhelyet egyik sem jelöl meg, s azt sem lehet tudni, hogy az eredeti (Vitkovicstól származó), vagy pedig a későbbi (Szvorényitől származó) címmel (és alcímmel). Vitkovics születésének bicentenáriumára Vujicsics Sztoján a szerző magyar és szerb írásainak magyar nyelvű válogatását tette közzé.¹¹ A kötetben a bennünket foglalkoztató vers ismét más címmel jelent meg: *Bácsi szekeresek útra indulának. Bácskai népdal, 1705. Podigle se kiridžije bačke*.¹² A szöveg után Vujicsics ezt teszi még hozzá: „E népdal eredeti szövegét Vitkovics Mihály régi szerb kéziratot daloskönyvből ismerhette.” A Magyarázatok című fejezetben Vujicsics még néhány alapvető adattal szolgál, ami egyben a Szvorényi-féle köz-

⁵ TRENCSENY 1908. 173. (A lábjegyzetben)

⁶ *Aurora* 1827. 262. (PÓTH 1964. 395. alapján)

⁷ HOLCZMANN 1899.

⁸ Lásd: VITKOVICS 1879., VITKOVICS 1879a. és VITKOVICS 1879b.

⁹ VITKOVICS 1879. 42–43.

¹⁰ Többször írja Sulc Magdolna, de előtte Milan Šević is. (Lásd a 47. jegyzet adatait!)

¹¹ VITKOVICS 1978.

¹² Ugyanott: 91–92.

lés kritikáját és a maga véleményét is magába foglalja: „Az egyetlen népdal, amelyet Vitkovics nem a Karadžić-gyűjtésből fordított, a *Bácskai népdal*, melynek eredeti szövegét foltehetőleg egy 1705-ben elkezdett kézirat szerb daloskönyvből ismerhette. Az év aligha utalhat megbízhatóan e betyárballada eredeti szövegének keletkezési idejére. Az ének egyébként közismert lehetett a magyarországi szerbek körében, Egerben is ismerhették, hiszen róluk is szól, s Vitkovics maga is tudhatta, aki közismerten kitűnően dalolt mind szerbül, mind magyarul. Az ének azonos szövegű változatát 1854-ben Milica Stojadinović Srbinja (1830–1878) költőnő jegyezte föl a Szerémségben.”¹³ (A szerb eredeti megtalálásáról dolgozatomban később lesz szó, Vujicsics azonban a maga Vitkovics-kötetének összeállításakor természetesen már tudott róla.)

A Vitkovics születésének bicentenáriuma megjelent másik válogatott kötet, Lőkös István válogatásában, bevezető tanulmányával és jegyzeteivel¹⁴ természetesen ugyancsak közli a bennünket foglalkoztató Vitkovics-átdolgozást, mégpedig harmadik címváltozatot kreálva, amely láthatólag az eredeti (első) közlés és a Szvorényi adta cím kombinációjából jött létre: *Bácskai népdal. Szerb eredetije 1705-ből.*¹⁵ Lőkös az alábbiakat írja a versről: „Ez a remekül átköltött szerb-horvát epikus ének arról a szerbek lakta tájról származik, ahonét annak idején Vuk Karadžić a legkevesebb versanyagot kapta népköltési gyűjteménye számára. A Bácska és a Bánát volt az, ahol Vitkovics [...] gyakrabban megfordult. Talán személyesen hozta magával egyik útjáról, s tette magyar nyelven közkinccsé.”¹⁶ Lőkös jegyzetet is fűz a vershez, ahol szerb népdalfordításnak nevezi, s lényegében megismétli a tőle fentebb idézetteket. Tájékozatlanságát azonban elárulja, amikor a Vitkovics-átdolgozásban említett helynév kapcsán az alábbi masszív dezorientációt teszi hozzá: „Jankovára – szerbiai helység.”¹⁷ Hogy Jankovac nem szerbiai helység, hanem ma is létező magyarországi, azt az előbb idézett szerzőn kívül más sem tudja, de erről később.

Mint arról Veselinović Šulc Magdolna tájékoztat¹⁸, a századfordulón két bácskai tanárembert is foglalkoztatta a *Bácskai népdal*. Az első vonatkozó közlemény 1899-ben jelent meg egy megyei tudományos társulati évkönyvben Holczmann Ignác tanító tollából.¹⁹ A rövidke cikkből, amely-

¹³ Ugyanott: 311.

¹⁴ VITKOVICS 1980.

¹⁵ Ugyanott: 49–50.

¹⁶ Ugyanott: 21.

¹⁷ Ugyanott: 519.

¹⁸ VESELINOVIĆ ŠULC 1984. 139–140. (Trencsény cikkét téves adatokkal jelölve meg!)

¹⁹ HOLCZMANN 1899.

nek legnagyobb része magának a népdalnak szövegeköléséből áll, kitűnik, hogy az érdekes vidéki tanító (és ma már tudjuk: később Hajnal Ignác néven terepi néprajzi gyűjtő) Vitkovics népdalfeldolgozásának eredeti közlését ismerte, a későbbi, Szvorényi-féle kiadást nem, vagy nem vett róla tudomást, pedig cikkének közlésekor már az is két évtizede publikus volt. Holczmann tehát Vitkovics eredeti költeményének tekinti a verset, azt azonban észreveszi, hogy a benne szereplő leírás a szerb népszokásokat idézi fel, tehát a szövegben emlegetett „szekeresek” minden bizonnyal szerbek (esetleg bunyevácok) lehettek. Azon azonban ő sem töprengett el, hogy a versben megnyilatkozó népköltészeti valóság milyen mértékben fedí (vagy egyáltalán fedheti-e) a történelmi valóságot, s ezért azon gondolkodik, hogy a versben előforduló szekeresek mikor és mit kereshettek Eger tájékán? Csak fuvarosok voltak-e, netalán török zsoldosok? Cikkének mindenestre fontos hozadéka, hogy a vers szereplőit nem magyar, hanem szerb (esetleg bunyevác) szekeresekkel azonosítja. Ezt számára egyébként már sugallja a szövegben megfogalmazott konfliktus, de még jobban aláhúzzák a szerb népszokásokra utaló elemek. Fel is hívja a jankováci tagtársak figyelmét, hogy néznének utána, hogy helyben feljegyezhetőek-e azok a szerb szokások, melyeknek nyomait a versben megtalálta. (Talán meg sem kell említeni, hogy cikkének erre a vonatkozására egy árva lélek sem reagált.) Reagált viszont kilenc esztendő múlva Trencsény Károly zombori tanárember²⁰, az Évkönyv szerkesztője, aki ugyancsak történelmi valóságnak fogta fel a Vitkovics átdolgozásában népköltészeti eszközökkel megfogalmazott eseményeket. Fantáziája szinte szárnyakat kapott, amikor egy közismerten meglódult fantáziájú török utazó magyarországi útleírásának alapján azt következteti ki, hogy a bácsi szekeresek tulajdonképpen várépítésre, várjavításra és egyéb munkákra kirendelt hódoltsági jobbágyságok voltak, tehát ezért indultak Eger tájékának. „Útközben azonban magyar portyázók szétverték őket.”²¹ Trencsény ugyan nem utal rá, de szövege alapján biztosra vehető, hogy ismerte a Szvorényi által adott alcímet („Szerb eredetije 1705-ből”), ami „hitelesítette” számára a világutazó Evlia Cselebi adatait. Evlia ugyanis a 17. század derekán a hódoltsági Magyarországon is megfordult több ízben²², s Trencsény úgy vélte, hogy Evlia 17. századi adatai vonatkozhatnak a 18. század legelejére is, amikor Szvorényi a *Bácskai*

²⁰ TRENCSENY 1908.

²¹ Ugyanott: 176.

²² Evlia Cselebi számomra elérhető (részleges) fordításai: EVLIJA ČELEBI 1979. és EVLIA CSELEBI 1985. Fontos adatokkal mindkét kötet előszava Hazim Šabanović, illetve Fodor Pál tollából. Evlia kapcsán lásd még: MAMÚL II. (2004) róla szóló címszavát Fodor Pál tollából.

népdal (az ő közlésében: *Bácskai regedal*) szerb eredetijét datálta. Fölöttébb laza tehát az a konstrukció, amely ezt az elképzelést alátámasztja, alapvetően elsősorban azért, mert sem a 19. században, sem pedig a 20. század legelején, amikor Trencsény Károly cikke megjelent, senki nem találta még meg, tehát nem ismerte az „1705-ből való” mitikus eredetét. (Mint majd a későbbiekben látni fogjuk, az a szerb nyelvű közlemény, amely a Vitkovics-kutatás számára felfedezte és [újra] hozzáférhetővé tette azt az 1854-ben feljegyzett szerb változatot, amely a *Bácskai népdal* szerb eredetijének későbbi szerémségi változata, 1930-ban jelent meg Újvidéken.²³)

Fontosnak kell tekinteni, hogy az említett Holczmann Ignác és Trencsény Károly mellett néhány magyarországi születésű és magyarul tudó, valamint a magyar irodalmat ismerő szerb értelmiségit is érdekelt a Vitkovics Mihály életműve, nyilván szerb származása, életművének szerb része és a szerb népköltészetből készített magyar nyelvű fordításai és átdolgozásai miatt. Ezek közül a vonatkozó irodalom először Veljko Petrovićot (1884–1967) szokta idézni, aki a Stanoje Stanojević által fémjelzett szerb-horvát-szlovén népi enciklopédia számára szócikket írt Mihailo Vitkovićról.²⁴ Ebben kitér Vitkovics bennünket érdeklő szerb népdalfeldolgozására is, s megállapítja, hogy annak eredetije elveszett.

Alig pár esztendőre rá, 1930-ban jelent meg az újvidéki történelmi társulat értesítőjében Milan Šević (1866–1934) hosszabb dolgozata, melyben részletekbe menően ismerteti (szinte egészében átülteti szerbre) Bajza József magyar szlavista *Szerb költők magyarul* című nagy ívű áttekintését, amely egy évvel korábban jelent meg a *Budapesti Szemle* hasábjain.²⁵ Šević néhány esetben ki is egészíti Bajza adatait, s így jut el Vitkovics Mihályhoz, akinek szerb népdalfordításai és -átdolgozásai kapcsán számos kiegészítést közöl. Ezek közül bennünket elsősorban a *Bácskai népdal* kapcsán írottak érdekelhetnek. Őt is az érdeklő elsősorban, hogy „honnan tehetette a Bácskai népdal mellé, hogy szerb eredetije 1705-ből való?”²⁶ Majd így összegez: „Vitkovics forrásai a nép ajkáról is származtak, hisz közsímsert, hogy hosszabban tartózkodott Bácskában és a Bánságban, vagy pedig kéziratos daloskönyvek lehettek, később pedig Vuk [Karadžić] kiadványai.”²⁷ (Šević tehát maga sem tudja, hogy miképpen kerülhetett a

²³ ŠEVIĆ 1930.

²⁴ Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka Stanoja Stanojevića. Tom. IV. Zagreb, 1927. Először említi ŠEVIĆ 1930., majd utána szinte mindenki, aki a kérdéssel foglalkozik.

²⁵ ŠEVIĆ 1930.

²⁶ Ugyanott: 379.

²⁷ Ugyanott.

jelzett évszám a szöveg mellé – Szvorényi kiadásában.) Az igazi szenzáció csak ezután következik: miután jelzi, hogy Veljko Petrović szerint az ének eredetije elveszett, hozzáteszi: „E gyönyörű és nevezetes éneket, igaz, nem találja [Petrović] Vuknál [Karadžić gyűjteményeiben], de nem veszett el. Milica Stojadinović Srpkinja megőrizte és közzétette a *U Fruškoj Gori* című művében (II. kötet, Zemun, 1862. 49.). Az eredeti jócskán felülmúlja Vitkovics fordítását, amelynek valószínűleg egy másik változat lehetett az előzménye, s valószínűleg egyet-mást szándékosan enyhített is benne a magyar közönség számára. Mégis ez az ének tetszett a legjobban a magyaroknak, bekerült antológiáikba, sőt irodalomtörténetükbe is.”²⁸

Előkerült tehát Vitkovics nevezetes szerb népdalátdolgozása eredetijének egy későbbi változata, amely csaknem hetven esztendeig lappangott egy szerémségi (vrđnikai) szerb költő naplójegyzeteinek egyik kötetében anélkül, hogy bárki észrevette volna. Ehhez persze szlavistának kellett volna lenni, és ismerni kellett volna a magyar irodalomtörténet mellett Magyarország szerb nyelvű irodalmát is. Ilyen pedig – a jelek szerint – Šević felbukkanásáig nemigen akadt.

A Magyarországon született, s magyarul is beszélő (és olvasó) szerb értelmiségiek közé tartozó Mladen Leskovac (1904–1990) a 20. század harmincas éveinek derekán kezdett foglalkozni Vitkovics Mihály életével, életművével, s ezen belül természetesen szerb népdalfordításával és -átdolgozásaival is. A Vitkovicsal foglalkozó kismonográfia terjedelmű tanulmányosorozatát két akkori vajdasági szerb folyóiratban: 1934-ben a *Književni severben*, 1934–1936-ban pedig ugyanabban a folyóiratban, ahol Šević említett tanulmánya is napvilágot látott. Természetesnek vehető tehát, hogy Vitkovics szerb népdalfordításait taglalva jelezte a *Bácskai népdal* szerb eredetije későbbi változatának felfedezését.

Hogy a kor jugoszláviai magyar sajtója figyelemmel kísérte-e a *GID* (Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu) közleményeit, azt nem lehet tudni, tehát azt sem, hogy e lapok olvasóközönsége tudomást szerzett-e a jelentős irodalomtörténeti (és egyben magyar–délsláv kapcsolattörténeti) felfedezésről. Gondolom: ha így lett volna, akkor a hírt a magyarországi sajtó átvette volna; erről azonban nincs tudomásom. Ha nem is Šević felfedezéséről, de Leskovac Vitkovics-vizsgálatairól hírt adott a *Kalangya* 1935. évi 6. (betiltott) számában Kohlmann Dezső, a zombori tudós magyartanár és gimnáziumi igazgató a jugoszláv–magyar irodalmi kapcsolatok kérdését taglaló rövid cikkében.²⁹ (A betiltott folyóiratszám csak hatvan esztendő múlva vált megismerhetővé, amikor egy előkerült példány

²⁸ Ugyanott: 379–380.

²⁹ KOHLMANN 1935. 459.

alapján tartalmát a *Híd* közzétette.³⁰) Hogy Kohlmann olvastatta a *GID* számaikat, az nem zárható ki, de az sem, hogy a Vitkovics-cikkeket tartalmazó számokat maga a szerző, Leskovac adta a kezébe, aki Kohlmann Dezső egyik szerb tanítványa volt egykor a zombori gimnáziumban.

Úgy tűnik, a *GID* számai nem jutottak el a vajdasági szerb újságíró, Velislav Spasić (1898–1944) asztalára sem. Spasić szerb anyanyelve mellett magyarul és németül is írt és olvasott, s a kapcsolattörténeti kérdések is foglalkoztatták.³¹ A Délvidék és Újvidék 1941-es visszacsatolása-kor Belgrádból visszatért Újvidékre, s egy esztendő múlva ott volt az akkor (1942) indított szerb nyelvű napilap, a *Nova pošta* munkatársai között. Spasić szerkesztésében 1942 és 1944 között *Kalendar Brankovo kolo* címen kalendáriumot adtak ki Újvidéken, amelyben a jelesebb magyarországi születésű szerb írók, költők és zeneszerzők is bemutatásra kerültek. Ennek a sorozatának keretében mutatta be Spasić többek között a szerémségi költőnő, Milica Stojadinović Srpkinja életét és életművének egy részét is. Az 1942-es kalendáriumban olvasható íróportré³² a költőnő naplójegyzeteinek három kötetéről nem szól, tehát az azokban olvasható szerb népköltési alkotásokról sem. Spasić tehát nem ismerte az itt vizsgált Vitkovics-fordítás (vagy inkább -átdolgozás) eredetijének későbbi változatát, mert ha ismerte volna, az időszak kényes magyar–szerb viszonyai közepette aranyat érő adat lett volna számára. S ebből következik, hogy Milan Šević érintett áttekintése sem fordult meg kezében.

Mint fentebb jeleztem, nincs róla tudomásom, hogy a kor magyar szlavistái és irodalomtörténészei mikor szereztek tudomást Šević szenzációs-nak tekinthető felfedezéséről. Lassan közeledve Vitkovics születésének bicentenáriuma felé, egy magyar szlavistától származó dolgozat úgy fogalmaz, hogy a *Bácskai népdal* szerb eredetije ismert. Ez az utalás Póth István egy szerbül közzétett tanulmányában található, melyben a „szerbhorvát népköltészet” jelenlétét taglalja a magyar irodalomban Vuk Karadžić korában.³³ Ez a dolgozat 1964-ben jelent meg, ezzel szemben egy 1972-ben megjelent magyar nyelvű magyar–délsláv kapcsolattörténeti kötetben³⁴ Sziklay László Vitkovics kapcsán még mindig így fogalmaz: „Vitkovics egyik legsikerültebb dala a *Bácskai regedal*, amelynek szerb eredetéhez már tartalmánál fogva sem fér kétség, de amely mind ez ideig csak az ő magyar fordításában ismeretes.”³⁵ Mint Milan Šević 1930-ban megjelent tanulmá-

³⁰ *Híd* 1994. 5–7. szám.

³¹ Életről, tevékenységéről lásd önéletrajzi könyvét: SPASIĆ 1943.

³² *Kalendar Brankovo kolo* 1942. 133–134. (Újvidék, 1941)

³³ PÓTH 1964. 395.

³⁴ VUJICSICS (szerk.) 1972.

³⁵ SZIKLAY 1972. 251.

nya alapján tudjuk, Sziklay tévedése 1972-ben már hosszú szakállat lenget, s azt is, hogy Vitkovics dalának címe *Bácskai népdal* volt, nem pedig *Bácskai regedal*, ahogy azt Szvorényi József elkeresztelte. Az pedig szinte a humor (és komikum) határait súrolja, ahogy Sziklay nyolc sort idéz a kérdéses dalból. A hallgatóság felvidítása céljából csak két sort idézek a szóban forgó idézetből:

*Magyarság szekere szóla ő hozzájuk:
Bácsi szekeresek hová utaznátok?*³⁶

A megszólaló szekér helyett Vitkovics dalában magyarság seregéről van szó, s egyébként is Sziklay idézete önkényesen kihagyott sorokban is bővelkedik. Szegény Vitkovics! Születésének kettőszázadik évfordulója felé közeledve bizonyára megfordult sírjában!

Meglepetésnek számít viszont, hogy egy belgrádi folklorista asszony, Radmila Pešić egy 1973-ban elhangzott előadásában tanújelét adja annak, hogy tud Vitkovics szóban forgó szerb népdalfordításáról. Milica Stojadinović népdalfeljegyzéseiről értekezve írja: „U drugoj knjizi dnevnika nalazimo još jednu pesmu o kiridžijama bačkim od kojih je posle boja jedini ostao živ Janko. Način, kako on, vrativši se, u kolu saopštava o pogibiji drugova, upućuje na povezanost ove pesme sa oproštajnim pesmama graničara. Prema podatku Mihaila Vitkovića, koji je jednu vrlo srodnu varijantu preveo na mađarski, ova pesma potiče iz 1705. godine, pretpostavlja se iz kakve rukopisne pesmarice.”³⁷ Mivel – tudomásom szerint – Radmila Pešić nem tud magyarul, nyilvánvaló, hogy az idézetben szereplő adatokat Milan Šević tanulmányából meríthette.

Pešić tanulmánya egy szlavista tanácskozáson hangzott el Szerbiában³⁸, ahol jelen volt Póth István is, aki néhány megjegyzést fűzött az előadáshoz. Ennek egy része idézésre érdemes: „Pešić professzorasszony említette azt az éneket, amelyet Mihailo Vitković magyarra fordított, s amely énekről még Veljko Petrović is azt gondolja, hogy eredetije elveszett. Stanojević Enciklopédiájában ugyanis az áll, hogy nincs meg annak a dalnak az eredetije. Az eredeti – látják –, vagy annak változata, elő-

³⁶ Ugyanott.

³⁷ PEŠIĆ 1973. 437. Magyarul: „A napló második könyvében találunk még egy éneket, a bácskai fuvarosokról, akik közül a csata után egyedül Janko maradt életben. Az a mód, ahogy ő, visszatérve, a körtáncban elmondja társai vesztét, a határőrök búcsúénekeire való utalást jelent ezzel az énekkel. Mihailo Vitković adata szerint, aki egy igen közeli rokon változatot magyarra fordított, ez az ének 1705-ből való, a feltételezések szerint valamely kéziratot daloskönyvből.” (Saját fordítás; Vitkovics neve az eredeti szerb szöveg szerint.)

³⁸ Naučni sastanak slavista u Vukove dane, Beograd-Tršić–Novi Sad, 13–16. szeptembra 1973.

került Milica Stojadinović feljegyzésében. Pešić professzorasszony említette, hogy Vitković szabad fordítást adott. [Pešić előadásában ilyesmiről nincsen szó. A megjegyzés tőlem, J. K.] Ez pontosan így van. Ha mai szemmel nézzük, úgy gondolom: valahányunk szerencsétlensége, ahogy Vitković a szerb énekeket fordította. Már nagyon korán volt egy emberünk, aki mindkét nyelvet tudta, mindkét nyelvnek a költője volt, én azt mondanám, hogy inkább magyar költő volt mint szerb, a szerb énekeket lefordítva elrontotta őket. De miért? Akkor természetesen nem gondoltak az adekvát fordításra, én pedig azt mondanám, hogy Vitković azért rontotta el azokat az énekeket, mert ő énekes volt. Vitković ugyanis nyílt házat vitt. Az volt a pesti irodalmi élet központja. Az irodalmi élet akkor éppen nem Pesten volt: a legfontosabb személyiség, Kazinczy ott élt Sárospatak környékén. De Vitković volt a magyar irodalmi élet szervezője, egy szerb. Vitković tudott élni. Nála ittak és daloltak. Nála a dalolás szerbül és magyarul is folyt. S valószínűleg ő azt gondolta: hogyha az éneket magyarra fordítja, akkor azt úgy kell módosítani, hogy azt magyar dalként lehessen énekelni.³⁹ Póth István itt előadott gondolatmenete láthatólag Šević dolgozatának egyes részeit követi. Hozzászólásában Mihailo Vitkovićról beszél, ezért hagytam meg Vitkovics szerb nevét kommentárjának magyarra fordított szövegében.

Közben elérkezett Vitkovics születésének bicentenáriuma, amikor a komparatisták és az irodalomtörténészek ismét rádöbrentek arra, hogy ismét eltelt száz év, és ismét kezdeni kellene valamit ezzel a rendhagyó figurával. Ilyen alkalmakkor szoktak a nevezettek konferenciát (vagy konferenciákat) rendezni. Így történt az nálunk is; az akkor már tmaszosított Hungarológiai Intézet Vitkovics-tanácskozást tartott, amelyen nyolc előadás hangzott el. Az előadók többsége magyarországi szlavistákból állott. Az előadások írott változata még ugyanabban az esztendőben megjelent a *Hungarológiai Közlemények* hasábjain kettő kivételével: Vujicsics Sztoján és Lőkös István szövege nem készült el határidőre.⁴⁰

A közzétett előadásszövegekben tallózva látható, hogy a részvevők közül kizárólag Vitkovics szerb népdalfordításaival senki sem foglalkozott. A folyóiratban sokféle névváltozatban előforduló Sulc Magdolna más kérdésről szóló dolgozatában azonban ott szerepel egy zúrzaravos mondat, amely Vitkovics *Bácskai népdal* című verses művével és szerb forrásával kapcsolatos. Ez a mondat így hangzik: „Itt szeretnénk emlékeztetni például arra, hogy a *Podigle se kiridžije bačke* – Bácskai regedal – c. köl-

³⁹ PEŠIĆ 1973. 441. (Iz diskusije)

⁴⁰ A konferenciáról beszámol: HUK No 36–37. 10(1978) szept.–dec. 151–191. és SZEELI 1978. (A teljes programmal)

temény először az ő fordításában látott napvilágot, s ő hívta fel a figyelmet arra is, hogy az eredeti 1705-ből való, mégpedig Milica Stojadinović Srpkinja feljegyzései őrizték meg.⁴¹ Ez a mondat annyi félresiklást (pontosabban: tévedést) tartalmaz, hogy pontról pontra helyre kellene igazítani. Mivel azonban a továbbiakban S. Magdolna kérdéssel kapcsolatos különböző szintű (és nyelvű) megnyilatkozásairól lesz szó, lehetőség nyílik az észrevételek kifejtésére.

Mint arról a *Hungarológiai Közlemények* tájékoztató, 1978 decemberében még egy Vitkovics-konferenciára sor került, ezúttal Budapesten, az MTA Irodalomtudományi Intézetében. Az akkori jugoszláviai magyar tudományoságot Šulc Magdolna (íme, még egy névváltozat!) képviselte. Előadásának címe: Vitkovics Mihály *Bácskai regedala*.⁴² Hogy ennek az ülésznak előadásai később nyomtatásban is megjelentek-e, arról nincs tudomásom, S. Magdolna bibliográfiái a fenti címen megjelent közleményt nem említene.

S. Magdolna, ezúttal Magdalena Veselinović Šulc néven, ismertetette a Hungarológiai Intézet Vitkovics-konferenciájának munkáját, s egyben Vitkovics életét és munkásságát az újvidéki szerb napilap, a *Dnevnik* hasábjain. Cikkének egyik megállapítása: „Ez a tanácskozás megmutatta, hogy Vitkovics a szerb irodalomban is sokkal nagyobb szerepet játszott, mint ezt eddig gondolták. Amellett, hogy maga is feljegyzett és magyarra is fordított szerb népköltési alkotásokat, ki kell emelni, hogy személye élő kapcsolatot jelentett a szerb és a magyar irodalom között.”⁴³ *A kultúráközvetítő költő* címet viselő újságcikk adott pillanatban hasznos olvasmány lehetett a szerb olvasó számára.

Hogy S. Magdolna nem fogyott ki a színes névváltozatok kreálásából, ezúttal Veselinović-Šulc Magdolna néven tett közzé egy rövid cikket a *Magyar Szó* Kilátó mellékletében *Vitkovics Mihály bácskai regedaláról* címen.⁴⁴ Hogy nem a pesti Vitkovics-ülésszakra elhangzott előadás szövegéről van szó, bár arra a cikk címe nagyon hasonlít, azt a Kilátó egyértelműen közli: „Elhangzott a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének vitatribünjén.” Magam nem találtam írott nyomát az intézet folyóiratában az említett vitatribünnek, a mai kései hallgatóság mindenesetre megtudhatja belőle, hogy 1980-ban micsoda nehézkes és kacifántos neve volt az akkor már halódó, tmaszosított Hungarológiai Intézetnek. E rövid cikk minden bizonnyal a Pesten elhangzott előadás

⁴¹ HUK No 36–37. 10(1978) szept.–dec. 183.

⁴² Ugyanott: 196.

⁴³ VESELINOVIĆ ŠULC 1978.

⁴⁴ VESELINOVIĆ-ŠULC 1980.

alapvető sarkpontjait és szempontjait tartalmazza, amelyeket S. Magdolna bővebben kifejt majd két későbbi tanulmányában, amely az alábbiakban kerül ismertetésre.

Még ugyanabban az esztendőben, 1980-ban tette közzé Sulc Magdolna, ezúttal Magdalena Veselinović Šulc aláírással szerb nyelven írt dolgozatát *Vitkovics egyik népdalfordítása* címmel.⁴⁵ Ez a dolgozat voltaképpen a korábban magyarul megfogalmazott cikk, a Kilátóban megjelent s egyben intézeti vitaindító szöveg jóval bővebb, további adatokkal megtúzdelt változata, amelyet négy esztendővel később követ majd a kérdéskört tárgyaló legterjedelmesebb és legnagyobb ambícióval megfogalmazott, magyar nyelvű változat. Sulc Magdolna elképzeléseinek ismertetését tehát annak a szövegnek kapcsán lesz érdemes megfogalmazni.

1984-ben jelent meg a tmaszosított újvidéki Hungarológiai Intézet kiadásában a délszláv–magyar irodalmi kapcsolatokat áttekintő második tanulmánygyűjtemény, amelyet a válogató Veselinović Šulc Magdolna állított össze, szinte kizárólag az intézet kiadásában megjelent folyóiratok anyagából válogatva.⁴⁶ A válogató Vitkovicsról szóló, *Vitkovics Mihály Bácskai regedaláról, szerb eredetijéről és háttéréről* című dolgozata nem jelöl meg forrást, ebből arra lehet következtetni, hogy itt jelent meg először ebben a formában. Mindenesetre a szerzőnek ez a legterjedelmesebb írásban publikált megnyilatkozása, amely ebből a kérdéskörből akár szerbül, akár magyarul megjelent. Az alábbiakban ennek a szövegnek következtetéseit kísérelem meg kommentálni.

Az nem kétséges, hogy Sulc Magdolna volt az a kutató, aki a legnagyobb készséggel, a két nyelv megfelelő ismeretével tett kísérletet Vitkovics *Bácskai népdal*ának értelmezésére és egybevetésére a Milica Stojadinović által publikált későbbi szerb változattal. A kérdőjelek azonban sorban felrajzolhatóak dolgozatának következtetése mellé. Néhány helyen azt állítja, hogy „Vitkovics állítása szerint a bácsi szekeresekről szóló regedal eredetije 1705-ből való”.⁴⁷ Sehoh nem utal azonban arra, hogy Vitkovics ezt hol állítja, ami nála azért sem meglepő, mert dolgozatának filológiai szerelése, hivatkozásainak pontossága – az ellenőrzések során – megbízhatatlannak és pontatlannak bizonyult, nem egy esetben. Tehát nem tudható, hogy Vitkovics ezt a tényt bárhol is állította volna, az viszont tudható, hogy a „Szerb eredetije 1705-ből” minősítés először a Szvorényi-féle kiadásban bukkan fel. Egyébként ugyancsak Szvorényi volt az, aki Vitkovics verses alkotását (pontosabban fordítását-átldozását) az eredeti cím he-

⁴⁵ VESELINOVIĆ ŠULC 1980.

⁴⁶ VESELINOVIĆ ŠULC (vál.) 1984.

62 ⁴⁷ Például: VESELINOVIĆ-ŠULC 1980. és VESELINOVIĆ ŠULC 1984. 148.

lyett a *Bácskai regedal* címmel tette közzé. Fentebb már említettem, hogy ezeket a beavatkozásokat nem jelzi sehol, annál is inkább, mert e szöveghez nem is illesztett jegyzetet. Egyébként 1978-as Vitkovics-kiadásában Vujicsics Sztoján Szvorényi kiadását (1879-ből) sok tekintetben megbízhatatlannak nevezi, éppen a sok beavatkozás s a helyenkénti rövidítések miatt.⁴⁸ Az elmondottakból következik, hogy Sulc Magdolna már dolgozata indításakor legalább két igazolhatatlan tényből indult ki, ami a későbbiek során következtetéseinek egész rendszerét kétségbevonhatóvá teszi. Igaz, a dolgozatban egy helyütt – szemmel láthatóan, ám hivatkozás nélkül, Milan Šević nyomán – azon töpreng, hogy „hol ismerhette meg Vitkovics a bácsi szekeresekről szóló népballadát”, majd azt a következtetést visszhangozza, amit már Ševićnél is olvashattunk, hogy vagy ügyvédi kiszállásai során a magyarországi szerbek körében, vagy talán valamely kézíratos daloskönyvből, családja körében, esetleg barátai körében. (Mint fentebb idéztem: Vujicsics Sztoján ugyancsak szkepszisét fejezte ki a Vitkovics számára eredetiül feltételezhető szerb ének 1705-ös datálása kapcsán. Azt viszont elképzelhetőnek tartja, hogy egy 1705-ben elkezdett virtuális szerb kézíratos daloskönyvben valóban olvashatta Vitkovics a *Bácskai népdal* eredetijéül szolgáló szerb éneket.) Egyébként ez a feltételezett daloskönyv sohasem került elő, senki sem látta, s ha létezett is egyáltalán, nyilván megsemmisült a rácvárosi (budai) nagy tűzvész során⁴⁹, vagy pedig, ha Vitkovics Gábor magával vitte Szerbiába, akkor Vitkovics Mihály többi szerb nyelvű műve és egyéb vele kapcsolatos szerb dokumentummal együtt megsemmisült Belgrád 1941-es német bombázása során.⁵⁰ Arra sincs adat, hogy Mladen Leskovac 1936-ban, amikor a Mihailo Vitkovićról készülő kismonográfiáját írta, a Szerb Nemzeti Könyvtárban látott volna ilyen daloskönyvet. (Leskovacot a szerb kézíratos daloskönyvek egyébként Vitkovicstól függetlenül is érdekelték.)

Folytatva Sulc Magdolna dolgozatának kommentálását, meg kell állnunk annál a résznél is, ahol arról beszél, hogy „Vuk [Karadžić] a bácskai [szerb] népdalokat és énekeket nem tartotta nagy becsben”⁵¹, éppen ezért ha ilyenekhez jutott, azokat általában nem vette fel népköltészeti gyűjteményeibe. Arról is beszél, hogy Karadžić szerb népköltési gyűjteményei-

⁴⁸ VITKOVICS 1978. 305–306. (Vujicsics Sztoján utószavában)

⁴⁹ Lásd: CSEPREGI–BOR 2013. 13. és Vitkovics levele Kazinczyhoz: VITKOVICS 1879b. 127–128.

⁵⁰ CSEPREGI–BOR 2013. 17–18. Vitkovics Gábor ugyanis a Szerb Nemzeti Könyvtárban (Narodna biblioteka Srbije) helyezte el Vitkovics Mihály szerb nyelvű hagyatékát, amely a könyvtárral együtt megsemmisült.

⁵¹ VESELINOVIĆ ŠULC 1984. 142.

ben elég kevés olyan verses szöveg fordul elő, amely a fuvarosokról (szerbül: kiridžije) szól. Éppen ezért a Vitkovics magyar fordításához eredetiül szolgáló szerb ének későbbi változata, amelyet Milan Šević fedezett fel Milica Stojadinović naplójegyzeteinek második kötetében – M. Stojadinović Vuk Karadžić vrdniki helyi folklórgyűjtője volt, s a többivel együtt a bácskai fuvarosokról szóló szerb éneket is elküldte neki – érdekes lehetett volna a nagy gyűjtő számára, az azonban nem közölte. Éppen ezért a magyar irodalomtörténet és a magyar–szerb irodalmi kapcsolattörténet nagy szerencséje, hogy a „vrdniki tündér”, M. Stojadinović szerb költőnő naplójegyzeteinek második kötetébe felvette, s itt várta az ének mintegy hetven esztendeig (1930-ig), hogy újra reflektorfénybe kerüljön.

Úgy tűnik, Sulc Magdolna sem olvasta el az említett költőnő naplójegyzeteinek mindhárom kötetét, s talán a másodikikat sem, mindössze Milan Šević tanulmányában olvashatta a bácskai fuvarosok pusztulásáról szóló szerb éneket. Ez a feltevés arra a tényre alapozható, hogy nem tudott egy fontos tényről: M. Stojadinović naplójegyzeteinek első kötetében még két olyan ének (ballada) található, amely ugyancsak *fuvarosok* (az eredetiben: *kiridžije*) valamilyen áldozattá válásáról szól.⁵² Sajnos, nem a bácskai fuvarosokról szóló ének változatairól van szó; az egyik az úton száguldó szerémi fuvarosok egyikének, Ranko fuvarosnak a halálát énekli meg, akit valamilyen hegyi útonálló vett puskavégre. Első sora az eredetiben: „Drumom jezde sremske kiridžije”. A másik ének ennek a variánsa, amelyben az úton száguldó boszniai fuvarosokról van szó, ezek egyikének, Vojin fuvarosnak a lova megbokrosodik, s lovasát a Drinába veti, aki abba belefullad. Ennek első sora az eredetiben: „Drumom jezde Bosne kiridžije”.

Az itt kommentált dolgozat szerzője Vitkovics fordítását és a fordítás eredetijéül szolgáló szerb variánst 1705-ös lejegyzésének tekintve, annak ellenére, hogy Szvorerényi közlését leszámítva semmivel nem igazolható, cáfolhatatlan ténynek véve, az énekekben elmondottakat történelmileg igazolhatónak véli, és ehhez vonultat fel igen nagy képzelőerővel egy sereg történelmi adatot. Eszerint a Vitkovics fordítása szerint „bácsi szekerek” Egerbe tartva kuruc szabadcsapatokkal találtakoztak, s azok szétverték őket, mivel szép szóra nem voltak hajlandók velük, a fordítás szerint, „egy útra indulni”. (Vitkovics fordítása-átdolgozása az ének első negyedében-harmadában sok tekintetben más hangsúlyokat kapott, mint a M. Stojadinović naplójában lelt későbbi szerb változat, de az eltérésekről a későbbiekben.) A Sulc Magdolna által ebben az irányban adott interpretáció a szerb népköltészet-értelmezésben hosszú ideig virulens (s részben ma

is élő) elképzelést visszhangozza, amely szerint a szerb verses epika alapjában véve a szerbség történelmi fordulatainak hű megfogalmazása és megörökítője, vagyis a verses epikában (elsősorban a hősénekekben) olvasható (és guzlíca kíséretében énekelhető) események a valós eseményekhez időben nagyon közel nyertek népénekesi megfogalmazást, s ezáltal a verses epika tulajdonképpen a szerbség „történelmi olvasókönyve”. Ebből következően, Sulc Magdolna gondolatmenete szerint, a „Podigle se kiridžije bačke” kezdetű (egyébként az említett költő naplójában címtelenül közölt) ballada szövegében olvasható eseménysor a valóságban megtörténtnek veendő, s a felsorolt támogató adatok is azt igazolják. Az itt tárgyalt dolgozatnak ezek a következtetései egyáltalán nem meggyőzőek, hisz éppen úgy lehettek a népköltői fantázia szüleményei, miként a fentebb említett másik két ballada szerémi fuvarosával, vagy az ugyancsak említett boszniai fuvarosával történt esemény is kitalált, s népköltői megfogalmazása változatokban jelenik meg, ami egyébként a folklór egyik alapvető jellemzője. Nagy kár, hogy nem a bácskai fuvarosokról szóló ballada került elő két változatban, mert akkor vált volna igazán világossá, hogy a verses epikában egy történelminek értelmzett esemény milyen változatos módon variálódhat. S itt még nem is volt szó arról, hogy a szerb verses epika (és az epiko-lírai népköltészet) kései időszakában létrejött alkotások versformája az epikus tízes, a cezúrával kiénekelhető tíz szótagos verssor, ami a szerb verses epikában helyenként a nyelvtani szabályokon elkövetett erőszak példáit is prezentálja, s befolyásolhatja a kiénekelhető verssorok tartalmi jegyeit is. Ennek jó példája az említett vrdniki szerb költő naplójegyzeteinek első kötetében olvasható két ballada (két) kezdő sora:

1. *Drumom jezde sremske kiridžije*
2. *Drumom jezde Bosne kiridžije*⁵³

A másodikul olvasható kezdő sor azért nyerhetett ilyen megfogalmazást (Bosne kiridžije), mert ha *bosanske kiridžije* került volna bele (mint a másik változatban a *sremske kiridžije*), akkor a rövidsoros versképlet (az epikus tízes) nem lett volna kialakítható a szótagtöbblet miatt.

Ezen a helyen kell felvetni egy fontos kérdést, ami egyrészt Vitkovics magyar fordításának meghatározó szóhasználatával, a *szekeresekkel*, másrészt a szerb eredeti későbbi változatában olvasható *kiridžije* szerb turcizmussal kapcsolatos. S ehhez járul még a Sulc Magdolna által Evlia Cselebi magyarországi útleírásából előásott talika (*taliga*) kifejezés. S. Magdolna kategorikusan kijelenti: „A *Podigle se kiridžije bačke* című nép-

⁵³ Az előző jegyzetben megadott helyen kívül: KLEUT 1990. 64–65.

balladában a *kiridžija* szó félreérthetetlenül taligást, kocsiszt jelent.”⁵⁴ Ezúttal mellőzve azt, hogy az éneknek M. Stojadinović naplójában semmiféle címe nincs, amit S. Magdolna említ, az csupán az első sora, el kell gondolkozni azon is, hogy a *kiridžija* szó voltaképpen hogy is értelmezhető magyarul. Ehhez pedig Evlia Cselebi mellett meg kell vizsgálni olyan szakirodalmat is, amit S. Magdolna nem használt vagy későbbi megjelenése miatt nem is használhatott. A *kiridžija* szót az első szerb–magyar szótár⁵⁵ (1894) *fuvárosnak* fordítja, a *kirija* szót pedig *viteldjének*. A Brančić–Derra szótáríró páros pedig ugyanúgy maga előtt tartotta Vuk Karadžić szerb szótárát, akárcsak Sulc Magdolna, igaz, a 19. század végén az akkor még fejletlen szerb lexikográfia mást még nem is igen produkált. Sulc Magdolna – sajnos – a szóban forgó szerb turcizmus kapcsán nem tekintett bele Sima Trojanović (1860–1935) 1909-ben megjelent *Naše kiridžije*⁵⁶ (A mi fuvarosaink) című kisonográfijába. Ennek elolvasása nélkül pedig a *kiridžija* szó értelmezéséről érdemben nem is lehet nyilatkozni. Trojanović könyvének elején az olvasható, hogy a szerbség körében a régi időktől ismert áruszállítás (fuvarozás, a *kiridžiluk*) az ország török lerochanása óta a *kiridžovanje* nevet kapta, a fuvarosokat pedig úgy nevezik, hogy *kiridžije*. A szerző részletesen leírja, hogy ezek a fuvarosok hogy tevékenykedtek, milyen szervezési elvek szerint hozták-vitték az árut a Balkán vidékein az oszmán hódoltsági területeken a Közel-Kelettől egészen a Duna–Száva vonaláig, vagyis Magyarország határaiig. Ez a fuvarozás (a *kiridžiluk*), alapjelentése szerint, *málházó teherhordást* jelentett, vagyis a szállítandó árut vesszőkosarakban, zsákokban és tömlőkben rakták a teherhordó lovak hátára szerelt teherhordó nyergekre, s az apró termetű, de kitartó málhás lovak mellett gyalogolva haladtak hosszú sorban a menet célja felé. Tehát ez a málházó fuvarozási forma uralkodott a szerbség körében hosszú évszázadokon keresztül⁵⁷ mindaddig, míg a 19. század utolsó harmadában ki nem építették és üzembe nem helyezték az első vasútvonalakat. A szerbek a Kárpát-medencébe az oszmánok balkáni előrenyomulása következtében menekültek, először a Szerémségbe és a Dél-Bánságba, majd ezt követően az Alföldre, később pedig a magyarországi török hódoltság másfél évszázada idején az oszmán haderő tagjaiként és segéderői-

⁵⁴ VESELINOVIĆ ŠULC 1984. 146.

⁵⁵ BRANČIĆ–DERA 1894.

⁵⁶ TROJANOVIĆ 1909.

⁵⁷ Fernandon de la Broquière szentföldi álzarándok és francia kém 1433-as utazása során az Oszmán Birodalomban azt tapasztalta, hogy II. Murád szultán utazásai során kocsis egyáltalán nem használtak, csupán teherhordó tevéket és öszvéreket. Lásd: BROKIJER 1950. 96.

ként is. Így jutottak el Egerbe is; az ottani jelentős számú szerbség tagjai közé tartoztak Vitkovics ősei is. De nyilván Jankovára is (magyarul: Jánoshalma, nem pedig Jánosfalva, ahogy Sulc Magdolna nevezi,⁵⁸ az egykori Bács-Bodrog vármegye északi részén, nem pedig Szerbiában, ahogy Lőkös István elképzei⁵⁹) így jutott el a szerbség, s természetesen magával vitte szerb anyanyelvét is, amely addigra Balkán-szerte jócskán gazdagodott turcizmusokkal, például az előbbieken bemutatott *málházó fuvaros* jelentésű *kiridžija* szóval. Ez a szó nyilvánvalóan ebben az alapjelentésben őrződött meg később is a szerémségi és alföldi (jankováci), valamint az egri szerbek szókincsében is. Trojanović arról is beszél könyvében, hogy a fuvarozás fejlettebb szintjét jelentette a későbbiekben kialakult szekerezés, ami alapszinten ökör vontatta kétkerekű, a Balkánon jóval később négykerekű kerek járművet jelentett. A lovasszekerezés jóval később terjedt el. Ennek a fuvarozási formának is megvolt a megfelelő terminológiája. A török eredetű *kocsi* szó, az *araba* után a szekerezést *rabadžiluk*nak, a fuvarosokat pedig *rabadžije* néven emlegették. Hogy a *szekerezés* jelentésű turcizmus, a *rabadžiluk* és *arabadžiluk*, ezzel párhuzamosan a *fuvarost* jelentő *arabadžija* és *rabadžija* kifejezés helyet kapott-e a magyarországi szerbség szókincsében is, erről nem ismerek adatokat. Mindenesetre láthattuk, hogy a Fruška gora-i Vrdniken a 19. század derekán feljegyzett szerb énekekben az énekes helyi szőlőmetsző és gyümölcsszedő napszámos lányok és asszonyok *fuvarosokról* (*kiridžije*) énekeltek a helyi paplány és vénkisasszony szerb költőnőnek, Milica Stojadinovićnak. Hogy abban az időben számukra mit jelentett a *kiridžija* szó, *málházó fuvarost*, vagy jelenthetett *szekerező fuvarost* is, az nem tudható. Elképzelhető, hogy az akkori Magyarországon, amelynek a Szerémség is része volt, a *málházó fuvarozás* nem volt szokásban, hanem addigra már a tengelyen való áruszállítás módszere dívott, miként arra Bálint Sándor szegedi – igaz, jóval későbbi – adatai is utalhatnak. Különben a fentebb említett három vrdniki szerb ballada is csupán *kiridžijákat* említ, anélkül, hogy elárulná, az áruszállítás melyik fajtájáról is van szó. Abdulah Škaljić szerb turcizmusokat felsoroló szótára⁶⁰, amely egy 20. század végi szerb nyelvállapotot reprezentál, már az eredetileg *málházó fuvarost* jelentő *kiridžija* szót *szekeresként* is értelmezi; addigra tehát nyilván jelentésbővülésről van szó, s az eredetileg *rabadžije* (*szekerező fuvarosok*) jelentése került átvitelre a *kiridžija* szóra. Úgy vélem, hogy ez a jelentésátvitel a magyarországi szerbség körében is lejátszódhathott, s az a variáns, amely Vitkovics számára az edede-

⁵⁸ VESELINOVIĆ ŠULC 1984. 148.

⁵⁹ VITKOVICS 1980. 519. (Lőkös István jegyzetei)

⁶⁰ ŠKALJIĆ 1985.

tit jelentette *Bácskai népdal* címen közzétett fordítása-átdolgozása számára, ugyancsak a *kiridžija* szót tartalmazta, nem pedig a *taliga* szót, ahogy azt Sulc Magdolna elképzelte. Így lett aztán Vitkovics szövegében a

*Podigle se kiridžije bačke,
Podigle se Jegru na kiriju.*

a következő magyar szöveggé:

*Bácsi szekeresek útra indulának,
Útra indulának Eger tájékának.*

Itt is csak megemlítem, hogy a népköltészet mögött történelmi hűséget keresni az epikus és epiko-lírai énekek szövegében fölöttébb kockázatos, hisz a másik két vrdniki balladában az indítás a következő hangzatos sorokkal indul:

*Drumom jezde sremске kiridžije
Drumom jezde Bosne kiridžije*

Ennek a két sornak pedig az a jelentése, hogy az úton száguldanak a szerémi/boszniai fuvarosok. Ez az indítás pedig csupán népköltészeti fantázia, hisz a fuvarosok, akár málházó, akár szekerező fuvarosok voltak is, nem száguldhattak, mert az utak állapota a török hódoltság századaiban a Balkánon, de Magyarországon is (még később is, a 18. és 19. században) olyan katasztrofális volt, hogy az áruszállító málhás lovas karavánok, de az ökör vagy később ló vontatta szekerek is csak poroszkálva haladhattak. A málhás lovakat, ahogy Trojanović írja, a fuvarosok gyalog követték, a szekeresek pedig a szekéren ülve haladtak a sorban. Tehát a valóságban semmiféle száguldról nem lehetett szó, legfeljebb a vrdniki sárgabarackszedő lányok fantáziájában, az epikus tízes szabályainak megfelelően.

Nem érdektelen azt is megvizsgálni, hogy azok a magyar és szerb irodalomtörténészek, akik Vitkovics *Bácskai népdala*, valamint annak évtizedek múlva meglelt kései eredetije, vagyis a virtuális eredeti későbbi változata (kezdet: *Podigle se kiridžije bačke*) kapcsán az éneket műfajilag hogy minősítették. Két magyar szlavista: Póth István és Lőkös István a szerb eredetit *epikus énekek* nevezi⁶¹, Milan Šević a magyar népballadához és a nyugati kultúrkör balladáihoz közelinek véli⁶², Vujicsics Sztoján *betyárballadának* nevezi⁶³, nyilván kettejük elképzeléseinek nyomán Sulc Magdolna vonatkozó dolgozataiban ugyancsak *népballadáról*⁶⁴ beszél (de nem betyárballadáról), végül valamennyi említett kutató után és tőlük függet-

⁶¹ PÓTH 1964. 395. és VITKOVICS 1980. 21.

⁶² ŠEVIĆ 1930. 380.

⁶³ VITKOVICS 1978. 311.

⁶⁴ Tárgyalt dolgozataiban több helyen is.

lenül Marija Kleut, Milica Stojadinović folklórgyűjteményét közzétéve, a bácskai fuvarosokról, valamint az ugyanott olvasható másik két, fuvarosokról szóló verses szöveget balladának nevezi, s könyvében a lírai-epikai népdalok közé sorolja.⁶⁵ Magam úgy találom, hogy nem epikus énekről van szó; sem az eredeti szerb változat nem az, sem pedig Vitkovics fordítása-átdolgozása. Ha ugyanis szem előtt tartjuk a közismert, minden népköltészet-ismerő által fűjt meghatározást, amely szerint a népballada tragédia dalban elbeszélve⁶⁶, ez a minősítés jól alkalmazható akár a szerb változatra, akár Vitkovics fordítására. Ennek megfelelően Marija Kleut besorolása a magyarban inkább járatos epiko-lírai ének módosítással ugyancsak elfogadható, azzal, hogy ő a drámai elemet nem említi, bár mindhárom, fuvarostragédiát elmondó szerb szöveg tartalmazza. Ami pedig Sulc Magdolna tartózkodását illeti a Vujicsics által megfogalmazott betyárballada minősítéstől, az azzal magyarázható, hogy maga a virtuális szerb eredetit – Szvorényi Józsefnek bedőlve – 1705-ből valónak fogadja el, s szerinte ekkor még betyárballadáról beszélni korai lenne. Akárhogy is nézzük, a kései (és nyilván a Vitkovics által ismert) változatban is útonállók okozzák a bácskai fuvarosok többségének halálát, nem pedig – ahogy Sulc Magdolna gondolja – a portyázó kuruc szabadcsapatok.

A Vitkovics által készített magyar fordítást az ismeretlen eredeti szerb ének 1930-ban felfedezett és közzétett későbbi változata alapján a felfedező Milan Šević vetette egybe azon frissiben és adta – sajnos – igen rövid következtetését, amelyet főntebb már idéztem. Ennek lényege, hogy a szerb változat felülmúlja a magyar fordítást, ami Šević szerint abból következhet, hogy Vitkovics előtt nyilván egy másik változat lehetett, azonkívül a fordítás nyilván szem előtt tartotta a magyar közönség elvárásait is, ezért enyhített a szerb szöveg egyes kitételein. Konstatálja ezenkívül, hogy Vitkovics a szerb szöveg Janko főhőse helyett a magyar Palkó főhőst szerepelteti, továbbá azt, hogy a magyar fordításban a főhős Jankovára menekül vissza, ami a szerb eredetiben nem szerepel. Érdekes módon Šević nem konkretizálja azt a lényeges eltérést, ami nyilván alapot szolgáltatott Vujicsics Sztojánnak ahhoz, hogy a szerb eredetit és a magyar „fordítást” is betyárballadaként határozza meg. A szerb változatban az olvasható, hogy

*„Oj boga vam, kiridžije bačke,
Il' volete s nama putovati,
Da čekamo po drumovi plena,
Il' volete ovde poginuti,
Jer nam vaši konji potrebuju?”*

⁶⁵ KLEUT 1990. 25. és 65–66.

⁶⁶ Greguss Ágost közismert meghatározásáról van szó.

Ezeknek a soroknak alapján magyarította Vitkovics, lényeges eltérésekkel, az alábbi sorokat:

*Bácsi szekeresek! Hová utaznátok?
Akartok-e velünk egy útra indulni,
Avagy mint ifiak akartok elhullni?*

Az eltérés szépen mutatja, hogy az eredetiben olvasható „silna Madžarija” Vitkovicsnál „a magyarság erős serege”, a szerb szövegben tulajdonképpen útonállókból áll, akiknek új lovakra van szükségük, s vállalkozásaikhoz társakat is keresnek. Ez a hangsúly túl sértőnek számíthatott Vitkovics számára, ezt a vonatkozást ezért kihagyta. Vitkovics magyarításában viszont ott szerepel egy sor, ami a szerb eredetiben – ó, minő véletlen! – nem található:

*Bácsiak ezt mondván, mind harcra kelének,
A magyarok még egy legényt sem vesztenék.*

Ezzel szemben a szerb szöveg ezt mondja:

*To rekoše, na boj nastadoše,
Bojak biše, pa svi izginuše;*

Meglepő továbbá az is, hogy Šević nem konstatálja azt a tényt, hogy Vitkovics a szerb epikus tízesekben megnyilatkozó jellemző versformát (ez a „szerbus manier”) elhagyja, s helyette a magyar szöveg felező tizenkettesekben szólal meg. (Lásd fentebb ennek kapcsán Póth István hozzászólását Radmila Pešić előadásához M. Stojadinović népdallejegyzései kapcsán!)

Lőkös István is megfogalmazott egy véleményt Vitkovics e fordítása kapcsán, aminek alapján nem lehet tudni, hogy ismerte-e a Šević által megtalált eredetit (illetve: későbbi változatát). Ez így hangzik: „Nem érdektelen tudni: ez a remekül átköltött szerb-horvát epikus ének arról a szerbek lakta tájról származik, ahonnét annak idején Vuk Karadžić a legkevesebb versanyagot kapta népköltési gyűjteménye számára.”

A szerb és magyar énekszöveg legalaposabb és legterjedelmesebb összevetése és az eltérések részletes ismertetése Sulc Magdolna itt kommentált hosszú, magyar nyelven kiadott dolgozatában olvasható. Nagy kár, hogy ez a dolgozat nem az 1978-as újvidéki Vitkovics-tanácskozáson hangzott el, hisz azon mindenki részt vett, aki abban a pillanatban Vitkovics Mihály opusának legjobb ismerői közé tartozott. (Mivel annak szövegét nem ismerem, nem tudom, hogy a budapesti Vitkovics-ülésszakon – legalábbis a fentebb idézett folyóirat-információ szerint – 1978 decemberében mit adott elő Sulc Magdolna, és annak volt-e valamilyen visszhangja.)

E kommentárok végén mindenképpen megemlítendő, hogy Sulc Magdolna 1966 januárjában Belgrádban megvédte doktori értekezését, amelynek címe: *Srpskohrvatska narodna poezija u mađarskoj književnosti XIX i XX veka*⁶⁷ volt. Fontos tudni, hogy az értekezés védésére kijelölt bizottság tagja volt többek között a kitűnő szerb folklorista, Vladan Nedić (a jelölt mentora), valamint az újvidéki professzor, Mladen Leskovac, aki magyarul anyanyelvi szinten tudott, s mint fentebb utaltam rá, a harmincas évek derekán kismonográfiát írt Vitkovics Mihály teljes (magyar és szerb) életművéről és életéről. Az értekezés részben rövidített és kibővített változata két esztendővel később, az akkori időszak mimeografált sokszorosítási technikájával, könyv alakban is megjelent Újvidéken.⁶⁸ Nos, ebben a könyvben (1968-ban) a szerző, akit abban az időben Magdalena Veselinović-Andelićnek neveztek, már tud Šević felfedezéséről, és a könyvben, igaz, nagyon röviden, egybeveti Vitkovics fordítását a szerb eredeti M. Stojadinović által feljegyzett változatával. Ebben a könyvben azonban még szó sincs arról a nagy ívű elképzelésről, amelyet Sulc Magdolna 1984-ben kiadott tanulmányában fog kifejteni a *Bácskai regedal*, a kuruc kori magyar–szerb elmentétek és a *Podigle se kiridžije bačke* kezdetű kései feljegyzésű szerb ének kapcsán. Ez a hipotézis, úgy tűnik, a disszertáció után fogalmazódott meg a szerzőben. (Azt nem tudni, hogy a védés során, Mladen Leskovac jelenlétében, egyáltalán felmerült-e?) Azt se lehet tudni, hogy Šević felfedezéséről az akkori Magdalena Veselinović-Andelić Leskovac Vitkovics-kismonográfiájából szerzett-e tudomást, vagy pedig önálló kutatások során bukkant rá. Mindenesetre szerb nyelven megfogalmazva, szinte Póth Istvánnal egy időben, tehát jóval Sziklay László előtt már tudott erről az irodalomtörténeti szenzációról.

Időközben és később folytatott kutatásai és vizsgálatai alapján, de lényegében a szerb nyelvű disszertáció szövegét és gondolatmenetét követve, 1982-ben adta ki *A szerbhorvát népköltészet a XIX. századi magyar irodalom tükrében* című könyvét⁶⁹, amelyben ugyancsak foglalkozik Vitkovics magyar fordításaival, s szövegében magyarul ismétli meg mindazt, amit 1968-as könyvében már elmondott. Talán nem is kell hangsúlyozni, hogy ebben a könyvben sincs még szó azokról az elképzeléseiről, amelyeket majd két év múlva közzétett dolgozatában fog kifejteni.

Közvetve kapcsolódik csak Vitkovics *Bácskai népdal* című fordításához, de megkerülhetetlen lehet a későbbi Vitkovics-filológia számára (ha születésének 2078-ban következő háromezredik évfordulóján egyálta-

⁶⁷ Magyarul: Szerbhorvát népköltészet a 19. és 20. századi magyar irodalomban.

⁶⁸ VESELINOVIĆ-ANDELIĆ 1968.

⁶⁹ VESELINOVIĆ ŠULC 1982.

lán majd eszébe jut valakinek ez a szerb–magyar csodabogár), hogy 1985-ben modern kiadásban, mai szerb helyesírásba áttéve megjelent Milica Stojadinović Srpkinja *U Fruškoj gori 1854* című naplójegyzeteinek három kötete egyesített kiadásban az írónt méltató értő utószó kíséretében.⁷⁰ A könyv a kor egyik kitűnő, régi műveket újra kiadó reprezentatív sorozat, a *Biblioteka Baština* (Örökség Könyvek) egyik kötete. A mai olvasó tehát ebből a könyvből megismerheti a vrdniki költőnő életét, a naplóban leírt mindennapjait és azokat a saját és népköltészeti szövegeket, amelyeket megőrkíteni érdemesnek tartott. Ezek között olvasható az a három szerb ballada is, amely a szerémi, boszniai és bácsi fuvarosokról szól.⁷¹ A szerkesztő nem tud Vitkovics fordításáról, tehát arról a tanulmányról sem, amelyben Milan Šević e fordítás eredetijének kései változataként fedezte fel és mutatta be a *Podigle se kiridžije bačke* első sorú (egyébként a naplóban címtelenül közölt) balladát. A közlést olvasgatni azért is tanulságos ma, hogy láthatóvá váljon: a kései vizsgálók (Šević, Sulc M.) mekkora figyelemmel másolták át a szöveget, és közléseikben hány figyelmetlenségből származó hibát vétettek, amit ma korrigálni kell.

A legutóbbi mű, amely ugyancsak közvetve kapcsolódhat Vitkovics *Bácskai népdal* című fordításához-átdolgozásához, illetőleg annak eredetijéhez, 1990-ben jelent meg Újvidéken a belgrádi Irodalmi és Művészeti Kutatóintézet (*Institut za književnost i umetnost*) és a Szerb Matica közös kiadásában.⁷² A kötet *A kunyhóból az úri palotákba* címen magyarra fordíthatóan Milica Stojadinović teljes folklórgyűjteményét tartalmazza, mindazt, ami a költőnő naplójában (eredetileg három kötet), Vuk Karadžić népdalgyűjteményeiben és egyéb folklórköteteiben, valamint kéziratos hagyatékában megtalálható és azonosítható volt. A kötetet Marija Kleut professzor asszony, az újvidéki Bölcsészkar népköltészet tanára állította össze és látta el szakszerű bevezetéssel és a megfelelő mutatókkal. Számunkra csupán az a sajnálatos, hogy benne nem esik szó a kötet egyik balladájának kapcsolódásáról Vitkovics Mihály fordítói tevékenységéhez, s arról sem, hogy Milan Šević miképpen kapcsolta azt be a magyar–szerb népköltészeti kapcsolattörténet filológiájába. Ez nyilván abból következik, hogy a kötet szerzője magyarul nem tud, tehát számára ez a kérdéskör nem állhat közel. A könyv bevezetőjében M. Kleut megállapítja, hogy M. Stojadinović gyűjteményében viszonylag kevés epikus ének és epikai-lírai költemény található. Ennek okát abban látja, hogy a (szerb) népköltészetnek ezek a területei, különösen a hősénekek, eltűnőben voltak az olyan

⁷⁰ STOJADINOVIĆ 1985.

⁷¹ Ugyanott: 90–92. és 150–151.

⁷² KLEUT 1990.

helyszínek szájhagyományából, amilyen Vrdnik volt, de részben a költőnő adatközlőinek (énekesek) választásával is magyarázható. Kleut egy mondatát érdemes idézni, mivel az a kötetben olvasható fuvarosballadákat minősíti: „A feljegyzettek közül szépségük és témájuk miatt kiemelkedik a fuvarosokról szóló ballada két változata.”⁷³ Mivel csupán egy balladának olvasható két változata a könyvben (ezek pedig a szerémi és boszniai fuvarosokról szólnak), a minősítés a bácskai fuvarosokra valószínűleg nem vonatkoztatható. Marija Kleut a kötet Jegyzetek és magyarázatok című részében a három fuvarosballada változatkénti összefügghetőségeit nálam szabadabban értelmezi, ezért nem elképzelhetetlen, hogy e szövegek szépségéről idézett véleménye a bácskai fuvarosokról szóló balladára is vonatkoztatható.⁷⁴

Nincs róla tudomásom, hogy az ebben a dolgozatomban kommentált és további adalékokkal gazdagított Vitkovics-fordítás magyar nyelven és szerbül felsorolt legutóbbi irodalma eljutott-e a magyar(országi) irodalomtörténészek és szlavisták elé, és azt hogyan fogadták.

Irodalom

BRANČIĆ, Blagoje–DERA, Đorđe

1894 *Srpsko–mađarski rečnik*. Sastavili Blagoje Brančić i Dr. Đorđe Dera. Novi Sad (Párhuzamos magyar nyelvű belső címlappal.)

BROKIJEJER, Fernandon de la

1950 *Putovanje preko mora*. Preveo i komentarisao Miodrag Rajčić. Beograd (Reprint kiadása: Beograd, 2002.)

CSEPREGI Klára–BOR Kálmán

2013 *„Könyvim az én fiaim”. Vitkovics Mihály könyvtára*. Budapest (Nemzeti Téka)

EVLIA CSELEBI

1985 *E. Cs. török világutazó magyarországi utazásai 1660–1661*. Fordította Karácson Imre. Az előszót és a szómagyarázatot írta, a jegyzeteket átdolgozta Fodor Pál. Második kiadás. Budapest

EVLIJA ČELEBI

1979 *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama*. Preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović. Sarajevo (Biblioteka kulturno nasljeđe)

HOLCZMANN Ignác

1899 *Bácsi szekeresek. Bács–Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve* 15(1899) No III. 127–129.

⁷³ Ugyanott: 23.

⁷⁴ Ugyanott: 184.

KLEUT, Marija

- 1990 *Iz kolebe u dvorove gospodske*. Folklorna zbirka Milice Stojadinović Srpkinja. Novi Sad–Beograd

KOHLMANN Dezső

- 1935 Jugoszláv–magyar irodalmi kapcsolatok. *Kalangya, 1935. 6. szám* (Híd, 1994. 6–7. szám) 458–460.

PEŠIĆ, Radmila

- 1973 Zapisi narodnih pesama Milice Stojadinović Srpkinja. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane, 1973*. Tom 3. 433–438. (Iz diskusije: 439–441.)

PÓTH István

- 1964 Srpskohrvatska narodna poezija u Mađarskoj književnosti u Vukovo doba. *Anali Filološkog fakulteta (Beograd)* Tom IV. 393–401.

SPASIĆ, Velislav

- 1943 *Četvrt veka u službi sedme sile*. Jubilarno izdanje. (Újvidék)

STOJADINOVIĆ, Milica Srpkinja

- 1985 *U Fruškoj gori 1854*. Redakcija teksta i pogovor Radmila Gikić. Beograd (Biblioteka Baština, 16)

ŠEVIĆ, Milan

- 1930 Srpski pesnici na mađarskom jeziku. *Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu*. III(1930) Sveska 3. 359–389.

ŠKALJIĆ, Abdulah

- 1985 *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Peto izdanje. Sarajevo (Biblioteka kulturno nasljeđe Bosne i Hercegovine)

SZELI István

- 1978 Vitkovics-ülésszak. *HUK*, 10(1978) No 35. (június) 177–178.

SZIKLAY László

- 1972 Vitkovics Mihály, a kétnyelvű költő. In: *Vujicsics (szerk.) Szomszéd-ság és közösség. Budapest*, 203–258.

TRENCSÉNY Károly

- 1908 Bácsi szekeresek. *Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve* 24(1908) No IV. 173–176.

TROJANOVIĆ, Sima

- 1909 *Naše kiridžije*. (Sep. Ex SEZb XIII.) Beograd

VESELINOVIĆ-ANĐELIĆ, Magdalena

- 1968 *Srpskohrvatska narodna poezija u mađarskoj književnosti XIX i XX veka*. Novi Sad

VESELINOVIĆ-ŠULC Magdolna

- 1980 Vitkovics Mihály bácskai regedaláról. *Magyar Szó (Kilátó)*, 1980. december 27. 4.

VESELINOVIĆ ŠULC, Magdalena

- 1978 Pesnik, posrednik kultura. Povodom naučnog sastanka o Mihajlu Vitkoviću. *Dnevnik (Novi Sad)* 1978. június 11.
1980 Vitkovićev prevod jedne narodne pesme. *Zbornik za slavistiku MS (Novi Sad)* 19(1980) 129–144.

VESELINOVIĆ ŠULC Magdolna

- 1982 *A szerbhorvát népköltészet a XIX. századi magyar irodalom tükrében.* Újvidék (Értekezések, monográfiák 5.)
1984 Vitkovics Mihály bácskai regedaláról, szerb eredetijéről és hátteréről. In: *Ugyanő (vál.):* 1984. 138–153.

VESELINOVIĆ ŠULC Magdolna (válogatta)

- 1984 *Délszláv–magyar irodalmi kapcsolatok II.* Válogatta Veselinović Šulc Magdolna. Újvidék (Értekezések, monográfiák 8.)

VITKOVICS Mihály

- 1879 *Vitkovics Mihály költeményei.* Kiadja Szvorényi József. Budapest
1879a *Vitkovics Mihály prózai művei.* Kiadja Szvorényi József. Budapest
1879b *Vitkovics Mihály válogatott levelei.* Kiadja Szvorényi József. Budapest
1978 *Vitkovics Mihály magyar és szerb írásai.* Vujicsics Sztoján gondozásában. Budapest
1980 *Vitkovics Mihály válogatott művei.* Válogatta és sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Lőkös István. Budapest

VUJICSICS Sztoján

- 1978 Két irodalom vonzásában. In: *V. Sz.: Magyarok és szerbek. Tanulmányok.* Újvidék, 1997. 43–44.

VUJICSICS Sztoján (szerk.)

- 1972 *Szomszédság és közösség. Délszláv–magyar irodalmi kapcsolatok.* Szerkesztette Vujicsics Sztoján. Budapest

Függelék

1.

Vitkovics Mihály

Bácskai népdal

*Bácsi szekeresek útra indulának,
Útra indulának Eger tájékának.
Közöttük volt Palkó maga szekérével,
S im jó a magyarság erős seregével.
Magyarság serege szóla ő hozzájok:
– Bácsi szekeresek! Howá utaznátok?
Akartok-e velünk egy útra indulni,
Avagy mint ifiak akartok elhullni?
– Mint ifjak akarunk – mondának – elhullni,
Mintsem tiveletek egy útra indulni.
Bácsiak ezt mondván, mind harcra kelének,
A magyarok még egy legényt sem vesztének.
A bácsiak közül elhulltak mindnyáján,
Csak Palkó ugrott el tüzes paripáján.
Ebédig vágatva ért el Jankovára,
Hol ifjak táncolni mentek a piacra.
Kerék-táncba beáll ő is táncolgatni,
De kezdi a táncot fonákra forgatni.
Megereszti hangját siralmas nótára,
S így kezd énekelni szívek fájdalmára:
– Amely anya fiját Egerbe ereszté,
Haza őt ne várja, nem jó vissza többé.
Elhulltak ma, el, az ifju szekeresek,
Élőt már ököztük hijában keresek.
Amely hóg a bátyját útra készítette,
Ingújjra a rózsat hijában tűzgette.
Nem fogja az inget már bátyja hordhatni,
Nem fogja ifjú testén elkoptatni.*

*Amely mātka űtra készítē kedvesēt,
Pāvatoűll-szedēsben ne fārassza kezēt,
Mert azzal kedvesēt, bārmikēnt hajhāzsa,
Ebben az életben már fel nem cifrāzsa.
Tāplāljátok hát ősz anyák! magatokat,
Bennünk ne vessétek bizodalmatokat.
Kitől az ő sólyom madara elröpült
Vissza nem röpül az, szárnyat vesztett s eldült.*

Megjelent az Aurorában, Pest, 1827

2.

Cím nélkül megjelent szerb népballada Milica Stojadinović Srpkinja naplójából:

*Podigle se kiridžije bačke,
Podigle se Jegru na kiriju.
Međ' njima je kiridžija Janko,
Nji' susreta silna Madžarija,
Oružana oružijem bojnim;
Kiridžije ništ' od tog nemaju,
Do prutiće i tanke kamdžije.
Besedi im silna Madžarija:
„Oj, boga vam, kiridžije bačke,
Il' volete s nama putovati,
Da čekamo po drumovi plena,
Il' volete ovde poginuti,
Jer nam vaši konji potrebuju?”
Al' besede kiridžije bačke:
„Mi volemo ovde poginuti,
Nego s vama sramno putovati.”
To rekoše, na boj nastadoše,
Bojak biše, pa svi izginuše;
Samo osta kiridžija Janko.
Ne bi ni on izn'o živu glavu,
Da ne bija logova žerava.
Kad on, jadan, stiže selu svome,
Al' u selu divno kolo igra.
On se hvata u kolo divno,
Pa okreće kolo naopako,*

*I zapeva pesmu na zapevku:
„Koja ljuba opravila vojna,
Opravila Jegru na kiriju,
Nek' ne čupa paunova perja,
Jer ga s njime nakititi neće;
Koja seja braca opravila,
Nek' ne veze tanane rukave,
Brat se s njima ponositi neće;
Stare majke, 'ranite se same,
Od koje je soko odletio,
Više joj se povratiti neće,
Sinoć su mu opanula krila!”*